

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОФІЛАКТИКА ІГРОВОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ

Дідик Н.М.

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Проаналізовано феномен ігрової адикції. Описано методи і форми профілактичної діяльності соціального педагога з попередження ігрової залежності. Досліджено особливості первинної, вторинної і третинної профілактики ігрової адикції. Запропоновано підходи щодо вирішення проблеми гемблінгу.

Ключові слова: ігрова залежність, гемблінг, адикція, профілактика.

Постановка проблеми. В теперішній час у соціальній педагогіці приділяється велике значення проблемам девіантної поведінки людини. Незадоволеність реальним життям і бажання піти від нього є однією зі складних проблем людського життя. Проте форми і способи втечі надзвичайно різноманітні і нерідко мають патологічний характер. Однією з таких форм є адиктивна поведінка, коли життя людини, її стан і поведінка починають жорстко залежати від різних чинників (наркотики, алкоголь, їжі, роботи, азартних і комп'ютерних ігор та ін.). Всесвітня організація охорони здоров'я офіційно визнала ігроманію хворобою XXI століття. Півтора проценти (для України – це більше півтора мільйони осіб) по-правжньому хворіють грою. За статистикою, близько 75 відсотків гравців – це студенти і школярі.

Г.В. Чайка зауважує, що, на відміну від попередніх епох, сучасна постіндустріальна доба характеризується стрімким поширенням масової культури розваг, зростанням індустрії дозвілля [8]. Спостерігається зсув ціннісних орієнтацій зі сфери праці до сфери масового споживання і розваг. З погляду особистості у межах ринкової цивілізації розваги надають максимальну ступінь свободи. Ця свобода розуміється як право на індивідуальний вибір занять, можливість поводитись розкуто і невимушено, не підкоряючись правилам раціональної мотивації. В повсякденне життя стрімко входять комп'ютери, зростає кількість людей, які вміють грати в комп'ютерні ігри. Для всіх користувачів ігри знаходяться у числі перших програмних продуктів, якими вони навчилися оперувати. Навчання у грі відбувається швидко, процес захоплює. Це психологічна розрядка, засіб для зняття напруги після роботи. Проте цей засіб часто перетворюється на самоціль, розвивається ігрова залежність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До недавнього часу ігровий азарт вважався властивістю особистості. І лише в 1981 р. німецькі, а потім (у 1984 р.) американські психіатри визнали неконтрольовану залежність від гри захворюванням, пов'язаним із порушенням психіки. В ході досліджень вони з'ясували, що існує певна категорія людей, які володіють підвищеною азартністю в поєднанні зі слабкою волею. Якщо вони потрапляють за ігровий стіл, у них розвивається хвороблива залежність від гри – лудоманія (від лат. ludus – «гра»), яка може перейти в патологічну форму – гемблінг (від англ. to gamble – «грати в азартні ігри»). За даними ВОЗ, у світі приблизно 0,8–1% людей різною мірою страждають ігроманією. З них до 90% – чоловіки, 43% схильні до алкоголю, 11% залежні від наркотиків і до 25% мають різні психічні відхилення.

За визначенням О.П.Песоцької, залежність – це прагнення покластися на когось чи щось з метою отримання задоволення або адаптації, залежність від деяких предметів, речовин чи видів діяльності [2, с. 9]. Л. М. Буніна ігрову залежність (гемблінг)

відносить до нехімічних форм адикцій [4, с. 9]. За словами дослідниці, вибір адиктивної стратегії поведінки зумовлений труднощами в адаптації до життєвих проблемних ситуацій: складні соціально-економічні умови, розчарування, крах ідеалів, конфлікти в сім'ї та інших соціальних групах, утрата близьких, різка зміна звичних стереотипів [4, с. 10]. Проблемою ігрової залежності займаються такі українські вчені як: Л.М. Буніна, О.П.Песоцька, Н.В. Терещук, Л.М. Федоренко, Г.В. Чайка та ін. [1-8].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Недостатньо визначеним є питання про те, зусиллями яких фахівців – педагогів, лікарів, психологів, соціальних педагогів, повинна проводитися робота з підлітками з профілактики ігрової залежності. Зусилля педагогів недостатні через їх низьку обізнаність в питаннях ігрової залежності, а зусилля медиків обмежені недостатністю навиків роботи з цією категорією дітей. Ця проблема має вирішуватися спільно: розробниками ігор, психологами, медиками, педагогами, соціальними педагогами.

Більшість досліджень описують ігроманію як психологічну проблему. Разом з тим, вагоме значення при вирішенні ігрової адикції має діяльність соціального педагога. Цей профілактичний аспект соціально-педагогічної діяльності вивчений недостатньо. Тому **метою статті** є проаналізувати профілактичну діяльність соціального педагога з вирішення проблеми ігрової залежності.

Виклад основного матеріалу. Ігрова залежність – форма адиктивної поведінки, в результаті якої порушується повноцінний особистісний розвиток підлітка. Формування залежності, відхід від дійсності – все це, особливо в підлітковому віці, спричиняє дезадаптацію, зниження шкільної успішності, неможливість отримання мінімуму знань необхідних в майбутньому. Ці проблеми, акумулюючись, виникають і у суспільстві (соціальні, економічні, кримінальні порушення). Тому існує необхідність проведення відповідної профілактичної роботи і надання корекційної допомоги у вирішенні проблеми ігрової залежності підлітків. Важливе значення тут відіграє співпраця державних і недержавних установ, різних спеціалістів між собою, в тому числі, і соціальних педагогів.

Л. М. Буніна вважає, що профілактика адиктивної поведінки має торкнутись усіх сфер життя: сім'ї, освітнього середовища, громадського життя загалом [4, с. 10]. Найбільше профілактичних заходів щодо попередження ігрової залежності потребують саме підлітки, оскільки цей вік кризовий, а, отже, найбільш вразливий.

Ігроманія – системне явище, адекватне розуміння якого дозволить розробити ефективну профілактичну модель. Центральна ідея соціально-педагогічної профілактичної програми попередження ігрової залежності у підлітків повинна полягати в реалізації системної дії, спрямованої на зміцнення

психічного здоров'я і благополуччя підлітка, розвиток і стабілізацію чинників особистісної стійкості до залежності, стимуляцію особистісного зростання. Надійним захистом особистості від ігрової залежності є її внутрішня психологічна стійкість.

Найменшу небезпеку попадання в ігрову залежність мають підлітки, які володіють такими якостями: самореферентність; комунікативна і соціальна компетентність; здатність конструктивно поводитися в конфліктних ситуаціях; адекватна самооцінка; здатність контролювати афект; здібність до відстроченої розрядки напруги [5]. Тому розвиток цих особистісних характеристик повинен стимулюватися під час профілактики ігрової залежності.

Важливим етапом розробки профілактичної програми є побудова тренінгових занять, що сприятимуть розвитку цих якостей у підлітків. Соціальному педагогу потрібно розвивати відповідальне ставлення підлітків до власного життя і здоров'я, інтернальність, самостійність, навчити конструктивно долати життєві труднощі, сформувати готовність розв'язувати проблемні ситуації, а не «втікати» від них у віртуальний світ гри. Цього можна досягнути шляхом проведення відповідних тренінгових занять, проведення бесід, соціально-педагогічного консультування.

Профілактика ігрової залежності включає первинну, вторинну і третинну профілактики [6].

Первинна профілактика – це комплекс заходів, спрямованих на запобігання залученню в азартні ігри. Ця форма профілактики передбачає роботу з контингентом, не знайомим з дією азартних ігор, який має поверхові знання про предмет обговорення. Програми первинної профілактики включають залучення підлітків в суспільно корисну творчу діяльність, заняття спортом, туризмом, мистецтвом і т.д. Завдання первинної профілактики ігрової залежності підлітків:

1. Створення шкіл, вільних від базисів адикції (впровадження позитивної профілактики в шкільні уроки, наявність посібників з профілактики і включення уроків в шкільний розклад; створення груп самопомогі учнів; програми для підготовки шкільних лідерів серед учнів і батьків).

2. Виявлення групи ризику. Проведення комплексу відповідних діагностичних методів на визначення підлітків, найбільш схильних до ігрової залежності: тестів, опитувальників, анкет, бесід, спостереження [7, с. 23].

На думку А. Й. Капської, первинна соціально-педагогічна профілактика підлітків з адиктивною поведінкою, в тому числі з ігровою залежністю, може включати такі завдання:

1. Виховувати правильне розуміння впливу гри на психіку підлітка.

2. Формувати поняття про морально-психологічну стійкість особистості як основу здорового способу життя.

3. Виховувати свідоме бережливе ставлення до свого здоров'я, формувати уміння раціонально використовувати його психологічні можливості.

4. Стимулювати саморегуляцію власних психофізичних можливостей особистості шляхом включення її у позитивну альтернативу фізичних і психологічних випробовувань, загартування, тренінгу.

5. Формувати науково обґрунтовані уявлення про анатомо-фізіологічні і психологічні зміни, що відбуваються в організмі в ситуаціях стресу, інформаційних перевантажень, тренінгу, умінь самоконтролю і самооцінки у поведінці.

6. Формувати основи моральних звичок індивідуальної поведінки і прийняття рішення у ситуаціях захоплення грою [3, с. 238-239].

Обов'язковим напрямком соціально-педагогічної профілактики ігрової залежності є робота з батьками підлітків: дати батькам необхідну інформацію з проблеми ігрової залежності підлітків; надати допомогу в усвідомленні власних сімейних і соціальних ресурсів; сформувати групи лідерів-батьків для профілактики ігрової залежності у підлітків.

Вторинна профілактика орієнтована на дітей групи ризику. Мета вторинної профілактики – раннє виявлення тих, хто починає ставати ігроманом в уникненні виникнення у них психічної залежності від гри. За словами Н.В. Терещук, завданнями вторинної профілактики ігрової залежності підлітків є:

1. Робота з дітьми груп ризику (виявлення патології, лікування і спостереження у фахівців; створення програм для роботи з ними).

2. Створення центру реабілітації, де всі методи психотерапевтичної роботи спрямовані на соціалізацію і адаптацію.

3. Робота з батьками дітей групи ризику (створення груп взаємодопомоги, навчання навичкам соціально підтримуючої і розвиваючої поведінки в сім'ї і у взаємостосунках з дітьми) [7, с. 20].

А. Й. Капська вважає, що основними завданнями вторинної профілактики є:

1. Визначення рівнів інформованості підлітків про дію гри на психіку людини і наслідки зловживання грою.

2. Вивчення можливих умов і факторів, що сприяють виникненню схильності до ігрової залежності.

3. Виявлення індивідуально-психологічних станів особистості, що передують проявам ігрової залежності.

4. Вивчення виділених умов і факторів виникнення схильності особистості до адиктивної поведінки, станів, що їй передують, і на цій основі встановлення осіб «групи ризику» підлітків.

5. Діагностика мотивів виникнення ігрової залежності підлітка.

6. Визначення найбільш чутливих, сенситивних до виховного впливу компонентів у структурі особистості підлітка (рис характеру, особливостей темпераменту, інтересів тощо) [3, с. 239].

Ці завдання зумовлюють різноманітність методів психолого-педагогічної діагностики і перелік основних заходів вторинної профілактики: вивчення особових справ учнів, включаючи довідку про стан здоров'я; знайомство з сім'єю підлітка, вивчення її соціально-психологічного клімату, стилю виховання; бесіди з вчителями підлітка; спостереження за поведінкою підлітка на уроці і в позанавчальній діяльності; організація безпосереднього спілкування з підлітками; спостереження за підлітком «групи ризику» у педагогічно значущих ситуаціях [3, с. 240].

Третинна профілактика – це надання допомоги підліткам, які страждають від ігрової залежності. Це система заходів, спрямованих на корекцію поведінки підлітка, його перевиховання, переорієнтацію і реабілітацію [3, с. 241]. Мета третинної профілактики – попередження подальшого розпаду особистості ігромана і підтримка його дієздатності.

Завдання третинної профілактики ігрової залежності підлітків:

1. Формування реабілітаційного середовища.

2. Створення груп взаємодопомоги.

3. На основі встановлених «груп ризику» здійснювати індивідуальний виховний профілактичний вплив на особистість підлітка шляхом використання доцільних соціально-педагогічних засобів.

4. Створення сприятливих для соціально-педагогічної корекції ігрової залежності умов соціального оточення, соціально-психологічного клімату, позитивного самопочуття [3, с. 241].

Профілактична робота з попередження ігрової залежності підлітків може включати наступні компоненти [7]:

1. Освітній компонент. Мета: навчити підлітка розуміти і усвідомлювати, що відбувається з людиною при втягуванні в азартні ігри.

2. Психологічний компонент. Мета: психологічна підтримка дитини, формування адекватної самооцінки, формування навиків ухвалення рішень.

3. Соціальний компонент – допомога в соціальній адаптації дитини до умов навколишнього середовища, навчання навичкам спілкування, здорового способу життя. Мета: формування соціальних навиків, необхідних для здорового способу життя і комфортного існування в навколишній соціальній дійсності.

Н.В. Терещук розробила програму профілактики ігрової залежності підлітків. Вона включає чотири розділи: інформаційний, когнітивного розвитку, розвитку особистих ресурсів, розвитку стратегій високофункціональної поведінки [7, с. 20].

Методи профілактичної роботи з ігрової залежності підлітків, які проводить соціальний педагог разом з психологом, можна виділити такі: тренінг поведінки, когнітивна модифікація і терапія, особистісний тренінг, дискусії, мозкові штурми, бесіди, лекції, рольові ігри, психогімнастика, психодрама, елементи індивідуальної і групової психотерапії, круглі столи, наради, супервізії, проведення методичних занять з супервізорами [7, с. 20]. Ці методи фахівці використовують залежно від власних педагогічних обов'язків і спеціалізації. Наприклад, соціальний педагог буде використовувати дискусії, метод «мозкового штурму», бесіди, лекції, рольові ігри, «круглі столи». Психолог і психотерапевт профілактику ігрової залежності будуть доповнювати тренінгом поведінки і особистісним тренінгом, психодрамою, психогімнастикою, елементами індивідуальної і групової психотерапії.

О. В. Безпалько описує 2 основних підходи у профілактиці негативних явищ у молодіжному середовищі, які можна використати для профілактики ігрової залежності: інформаційний і поведінковий підходи [1, с. 100-111].

Інформаційний підхід базується на постулаті про те, що якщо підліток знає про шкідливість для здоров'я певного стилю поведінки, то він почне ставитися до такої поведінки негативно і буде утримуватися від неї. У програмах інформаційного підходу використовуються такі моделі профілактики: модель аморальної поведінки (наприклад, надмірна захопленість грою аморально); модель залякування ґрунтується на постулаті про те, що надмірна захопленість грою може викликати значні порушення психіки; пізнавальна модель робить акцент на інформуванні потенційних ігроманів про дію гри на психіку людини та ризики, з якими пов'язано зловживання грою.

На думку О. В. Безпалько, поведінковий підхід передбачає аналіз причин ризикованої поведінки (ігроманії) для підлітка, а не негативних наслідків його адиктивної поведінки (як в інформаційному підході) [1, с. 111]. Тому найбільш ефективними, на наш погляд, є такі профілактичні програми ігрової залежності: програма досягнення соціально-психологічної компетентності, програма навчання життєвим навичкам, програма зменшення факторів ризику та посилення факторів захисту, програми, що базуються на підході альтернативної діяльності (наприклад, хобі, спорт), програми за методом «рівний-рівному». Усі ці програми мають три основних завдання: розвиток соціальної та особистісної компетентності підлітка, формування у нього навиків

самозахисту, попередження вимкнення ігрової залежності.

Структура профілактичної діяльності для попередження ігрової залежності може бути представлена єдністю 3-х компонентів:

1) когнітивного (інформаційного) – відображає інформаційний зміст превентивної системи. Учасники профілактики повинні отримувати досить достовірної інформації від соціального педагога з питань ігрової залежності;

2) емоційного (емоційно-оцінного) – забезпечує формування стійкого негативного ставлення учнів до проблеми ігрової залежності, формування антипатії до явища ігрової залежності, розвиток відповідальності;

3) поведінкового – інтегрує знання і навички в певний поведінковий акт, що є в тій або іншій мірі реалізованою метою діяльності профілактичної системи.

На думку А.Й. Капської, з метою отримання найбільш детальної інформації про адиктивну поведінку підлітка необхідно: налагодити контакти з людьми, з якими у підлітка були позитивні стосунки, з'ясування обставин дії цих позитивних стосунків, виявлення авторитетних людей і важливих для підлітка занять [3, с. 169].

Таким чином, враховуючи досвід країн світу по боротьбі з ігроманією, можна скласти схему загальних для всіх методів і засобів корекції ігрової залежності: законодавчі заходи, ліцензування, вікові обмеження, рекламні обмеження, адміністративні заходи, обмеження за сумою і часом гри, медикаментозне і психоневрологічне лікування, лекції і тренінги, освітні програми, випуск книг і лекцій для особистого і сімейного прочитання.

Провідна роль в боротьбі з підлітковою ігровою залежністю належить системі освіти. Саме в освітній установі можна організувати роботу з профілактики ігрової залежності. Соціальний педагог в загальноосвітньому закладі може організувати профілактику ігрової залежності підлітків за напрямками: прищеплення навичок здорового способу життя; вплив на рівень домагань і самооцінку учнів в ході організації виховної роботи з ними; відвідування сімей школярів для аналізу і контролю ситуації; організація профілактичної роботи комплексною групою фахівців: педагогами, психологом, шкільним лікарем; соціально-педагогічна діагностика по виявленню групи ризику – підлітків, схильних до ігрової залежності.

Соціально-педагогічна реабілітація підлітків з ігровою залежністю посилюється за рахунок методів і технік корекції: індивідуальних (бесіда), групові (інтерактивні, комунікативні, імітаційно-ігрові та ін.).

Значну роль у ході соціально-педагогічної реабілітації підлітків з ігровою залежністю відіграють методи переконання, перебудови самосвідомості, методи регламентації поведінки (заборона, обмеження, вказівки), методи перучування і переключення, спрямовані на зміну системи особистісних якостей підлітка. Це дозволяє підготувати підґрунтя до систематичного навчання, взаємодії у соціумі [3, с. 172].

Важливим є проведення ігрового соціально-педагогічного тренінгу, який допоможе вирішувати критичні ситуації, усвідомлювати неадекватність реакції у звичних ситуаціях, формувати установку у підлітків на адекватну реакцію, засвоєння адекватних способів реагування, установок, систем оцінок, вольової саморегуляції. Соціальний педагог підліткам може дати рекомендації, яких потрібно дотримуватися, щоб не стати ігроманом: Не грай-

те дуже довго без перерви. Відволікайтеся від гри при кожній слушній нагоді. Поза ігровим часом обов'язково займайтеся активним видом спорту.

Висновки і пропозиції. Профілактика ігрової залежності підлітків полягає у психологічній і педагогічній допомозі йому та сім'ї, виявленні підлітків групи ризику, проведенні з ними превентивних соціально-педагогічних заходів, розвитку сфери організації дозвілля підлітків, соціально-педагогічній просвіті та ін. Ефективними у вирішенні проблеми ігрової залежності підлітків є лекції, бесіди, круглі

столи, тренінги, рольові ігри, дискусії. Обов'язковим для подолання ігрової залежності є співпраця соціального педагога з психологом, педагогами, батьками. У перспективі створення сітки закладів та інститутів, які б вивчали проблему ігрової залежності та медичних закладів, які б проводили лікування і профілактику. Потрібно створити службу психологічної і соціально-педагогічної допомоги залежним. Важливо проводити в засобах масової інформації рекламну кампанію щодо пропаганди здорового азарту без наслідків звикання до гри.

Список літератури:

1. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях. Навч. посіб. / О. В. Безпалько – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 134 с.
2. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / І. Д. Зверева. – Київ, Сімферополь: Універсум, 2012. – 536 с.
3. Капська А. Й. Соціальна педагогіка: підручник / А. Й. Капська. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 256 с.
4. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія / І. Д. Зверева. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 336 с.
5. Терещук Н. В. Ігрова залежність у підлітковому віці як форма адиктивної поведінки / Н. В. Терещук // Практична психологія та соціальна робота. – 2009. – № 2. – С. 8-13.
6. Терещук Н. В. Ігрова залежність у підлітковому віці як форма адиктивної поведінки / Н. В. Терещук // Практична психологія та соціальна робота. – 2009. – № 3. – С. 22-25.
7. Терещук Н. В. Ігрова залежність у підлітковому віці як форма адиктивної поведінки / Н. В. Терещук // Практична психологія та соціальна робота. – 2009. – № 5. – С. 19-25.
8. Чайка Г. В. Вплив комп'ютерних ігор як нового чинника культури на становлення особистості / Г. В. Чайка // Актуальні проблеми психології. – 2006. – Т. 3. – Вип. 3. – С. 218-296.

Дидык Н.М.

Каменец-Подольский национальный университет имени Ивана Огиенка

СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОФИЛАКТИКА ИГРОВОЙ ЗАВИСИМОСТИ

Аннотация

Проанализирован феномен игровой аддикции. Описаны методы и формы профилактической деятельности социального педагога для предупреждения игровой зависимости. Исследованы особенности первичной, вторичной и третичной профилактики игровой аддикции. Предложены подходы относительно решения проблемы гемблинга.

Ключевые слова: игровая зависимость, гемблинг, аддикция, профилактика.

Didyk N.M.

Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University

SOCIAL-PEDAGOGICAL PROPHYLAXIS PLAYING DEPENDENCE

Summary

The phenomenon of playing addiction is analyzed. Methods and forms of prophylactic activity of social teacher are described from warning of playing dependence. The features of primary, secondary and tertiary prophylaxis of playing addiction are investigational. Approaches are offered in relation to the decision of problem of gambling.

Keywords: playing dependence, gambling, addiction, prophylaxis.